

JAN BEHRE:

Idrotten i sovjetpropagandans tjänst

Politik och idrott hör intimt ihop i Sovjetunionen och i den sovjetiska maktsfären. Stora summor satsas på idrotten som används som ett direkt instrument för propaganda och i det politiska spelet. Vid OS i Moskva 1980 fick författaren via Andrej Sacharovs maka en kopia av ett brev han ställt till Leonid Brezjnev för att protestera mot den sovjetiska ockupationen av Afghanistan. Brevet publicerades i väst men väckte ingen större uppmärksamhet då tidningarna var fulla av rapporter om de olympiska spelen.

”I en värld som är delad i olika samhällssystem utnyttjas idrotten aktivt för den ideologiska kampens syften.”

Citatet är hämtat ur boken *Det sovjetiska systemet för fysisk fostran*, utgiven av G I Kucusjkin i Moskva 1975. Och författaren skriver också:

”Genom att sporten utövar en naturlig attraktion på en mycket stor del av befolkningen och genom att man med känslorna mycket omedelbart kan identifiera sig med sportens ”konflikter”, vilka lätt låter sig förbinda med kollektivens, nationernas och staternas prestigeintressen, och genom andra egenskaper utgör idrotten en lämplig kanal för att sprida en bestämd ideologi.”

Där är det sagt rent ut i ett sovjetiskt dokument: Idrott och politik hör intimt ihop i Sovjetunionen och i den sovjetiska maktsfären.

De kommuniststyrda staterna i Östeuropa och på andra håll i världen kan sedan länge uppvisa en väl genomtänkt ideologisk och propagandistisk strategi bakom sin idrottspolitik.

I svenska massmedia kritiserar man av och till den dolda professionalismen i öststaternas idrott. Vad man däremot ägnar mycket liten uppmärksamhet åt, är den betydligt allvarigare aspekten att de kommuniststyrda staternas idrott är ett direkt instrument för dessa förtryckarregerars propaganda och politiska spel och manipulationer.

Inför OS i Moskva 1980 anförde jag denna aspekt i en utrikeskrönika i Göteborgs-Posten (G-P 9 februari 1979). Jag framhöll att sovjetidrotten är metodiskt och systematiskt sammanflätad med ett förstelnat och intolerant politiskt synsätt som under årens lopp lett till mord på miljontals oskyldiga människor i brutala

Jan Behre är journalist vid Göteborgs-Posten samt redaktör för tidskriften Exaudi, Öst-Väst-Journal.

utrensningar runtom i världen och som orsakat oräkneliga mänskliga tragedier innanför och utanför fängelsemurarna i Sovjetunionen och dess lydriken.

Jag skrev den artikeln nästan ett år innan Sovjetunionen på nytt visade sitt politiska ansikte genom invasionen av Afghanistan. Reaktionen från mina kolleger på G-P:s idrottsredaktion blev våldsam. Tidningens idrottskrönikör betecknade i en artikel i G-P mitt inlägg som en "hat-artikel" och som ett exempel på "öststatsätande".

Så kom då invasionen av Afghanistan. Idrottsmännen och deras ledare (och kanske även några idrottsjournalister) fick äntligen upp ögonen för hur förnedrande idrottsutbytet med den sovjetiska förtryckarregimen kunde vara. Men trots detta deltog endast en del av dem i bojkotten av OS i Moskva. De övriga – inklusive den svenska OS-truppen – blev medvetet pjäser i sovjetmaktens propagandaspel. Ingen kunde längre använda den nötta frasen: Vi visste ingenting. Och 1984 fick idrottsvärlden ännu en påminnelse om verkligheten när Sovjetunionen och dess satellitstater (med undantag för Rumänien) tog politisk hämnd med idrotten som vapen genom att utebliva från OS i Los Angeles.

Idag brottas man förtvivlat med problemet om den olympiska andan skall överleva.

Ritualer

Man kan bara inte komma ifrån att idrottsevenemangen i Sovjetunionen och andra öststater mycket ofta ges en sådan utformning att den understryker händelsernas anknytning till politik och stat. I

en initierad studie visar öststatsforskaren James Riordan från University of Bradford just på dessa aspekter i den sovjetiska idrotten (i en artikel i den tyska vetenskapliga tidskriften *Osteuropa* 1979).

Inslagen av ritual och ceremonier i den sovjetiska sporten får enligt Riordan en speciell, nära nog religiös innebörd. Man håller noggrant på former och traditioner som invignings- och avslutningsceremonier vid sportevenemang, upptagningsritualer i klubbar, parader, emblem och fanor etc. Sovjetunionen har också satt sig emot förslag om att förenkla ceremonierna vid OS. Förslagen har tex gått till att ta bort flagghissningar och nationalhymner vid prisutdelningar.

Man gick från början in för att skapa en speciell "socialistisk idrott".

Socialistisk idrott

Redan 1917, strax efter oktoberrevolutionen, ställdes idrotten under sovjetmaktens kontroll och styre. Man gick från början in för att skapa en speciell "socialistisk idrott".

I Sovjetunionen hölls den första "sportsliga" jättemanifestationen 25 maj 1919 med en gigantisk parad av idrottsfolk på Röda Torget i Moskva under närvaro av Lenin och Trotskij. Samma år började man på allvar med stora allmänna sportfestivaler.

Det fanns på den tiden de som reste invändningar mot idrottens politisering. Men de blev snart tystade och i en parti-resolution 1925 beslutade man att "idrott-

ten skall betraktas . . . också som ett medel att uppföstra massorna och samla arbetare och bönder till partiets, sovjetmaktens och facketts organisationer”.

– På så sätt skall arbetar- och bonde-massorna dras in i det politiska och kulturella livet, hette det i resolutionen och Riordan hänvisar också bla till en sovjetisk partiresolution av år 1949 vilken uppställde som mål att den sovjetiska sporten ”under de närmaste åren skulle vinna den högsta rangplatsen i världen inom de viktigaste sportgrenarna”.

Idrottskult

Under 1930-talet fick den sovjetiska idrotten fastare organisatoriska former. Därmed blev det också lättare att utnyttja den politiskt. Idrottshjältarna blev föremål för en slags kult. De fick statliga medaljer och ordnar. I mitten av 1930-talet började sovjetsporten att bli professionell på allvar, även om man då som nu upprätthöll skenet av amatöriddrott. Sporten fick massformat. Första maj blev en dag för sportparader och andra idrottsliga jättemanifestationer.

Man projekterade enorma arenor, där befolkningen under korta stunder kunde glömma trångboddhet och andra umbäranden. 1939 började man fira en speciell ”idrottens dag”.

På 1950-talet kom de sk spartakiaderna som i uttagningar och sluttävlingar kan samla 70–80 miljoner deltagare. I tidningen Sovjetskilj Sport 1971 heter det:

”Spartakiaden är en sann fest för broderlig vänskap mellan folken i vårt multi-nationella land. Däri speglas en viktig del av vår leninistiska nationalitetspolitik –

närmandet mellan alla våra folks kulturer.”

I boken *Massfester* (Moskva 1975) skrev D M Genkin:

”I den festliga massmanifestationen speglar sig det sovjetiska folkets enhet och sammanhållning. Den visar hur folket samlas kring det kommunistiska partiet och sovjetregeringen.”

”Lugnande medel”

De sovjetiska myndigheterna har också insett att de ibland kan utnyttja idrotten som ett slags ”lugnande medel”. Professor Paul Roth vid den västtyska försvarshögskolan i München hävdade i en tidskriftsartikel 1980 att han hade information om att det sovjetiska inrikesministeriet begärt ökade sportsändningar i radio och TV under kvällstimarna, eftersom man märkte att antalet överfall i städerna minskade under sportsändningarna.

En liknande åtgärd, i ett direkt politiskt sammanhang, kunde jag själv iaktta i samband med tioårsdagen av Warszawa-paktsstyrkornas invasion av Tjeckoslovakien. Husakregimen försökte genom ett späckat sportprogram i TV hålla befolkningen kvar i hemmet den kritiska årsdagen 1978.

”Den nya människan”

Sovjetunionens satellitstater har i stor utsträckning tagit över den sovjetiska synen på idrotten. I Rumänien har stats- och partichefen Nicolæ Ceausescu naturligtvis tagit till orda i detta liksom i de flesta andra ämnen: ”Då vi formar den nya människan, som skall bygga upp so-

cialismen, skall vi kombinera den kulturella och politiska fostran med fysisk fostran.”

Det rumänska kommunistpartiet påbjuder att sportklubbarna skall ge regelbunden politisk-ideologisk träning jämsides med träningen i fotboll, handboll, höjdhopp etc. Naturligtvis – när det gäller Rumänien – blandar sig kulturn kring Nicolæ Ceausescu med i den idrottsliga leken. Verkliga excesser firades 1976, då den lilla gymnasten Nadia Comaneci återvände hem från OS i Montreal. Lyssna här till hennes tal då hon av president Ceausescu förlänades titeln ”Det socialistiska arbetets hjälte” samt medaljen ”Hammaren och skäran”. Det måste dock starkt betonas att ingen skugga faller på Nadia Comaneci, som vid det aktuella tillfället inte var mer än 14 år gammal. Självfallet sattes talet i händerna på henne av politruker. Man kan inte begära av en 14-årig flicka att hon skall kunna göra annat än lyda i en sådan situation. Skuggan faller på dem som på detta sätt utnyttjar ett barn för sina krassa politiska syften.

– Jag är mycket rörd, hette det i talet som Nadia Comaneci läste upp.

– I tävlingarna överväldigades jag aldrig av känslorna. Jag var inte heller upphetsad då jag fick mina höga noteringar och mottog guldmedaljerna. Då kände jag bara glädje och stolthet över segern. Men nu är jag mycket rörd.

”Älskade fader Ceausescu”

– Ty ingen medalj, ingen titel i världen är så värdefull som den som mitt land förlänar mig, och som jag mottar ur handen på Rumäniens mest älskade son,

vårt fosterlands ungdoms älskade fader, av er kamrat Nicolæ Ceausescu.

– Därför kommer vi aldrig att glömma denna dag i augusti. Vi kommer inte heller att glömma den uppmuntran till mod och förtroende på våra krafter, vilken ni tillsammans med kamrat Elena Ceausescu överbringade till oss i Montreal. Vi alla i laget, flickorna såväl som tränarna, har känt er faderliga hjärtlighet och kärlek och vi tackar er, älskade ledare, uppriktigt och lovar att vi alltid skall vara värdiga denna utmärkelse.

Så långt det tal som lades i munnen på Nadia Comaneci. Men det kunde tom bli värre. Läs bara det rumänska partioraganet Scinteias skildring av högtidligheten under rubriken ”Den varma faderliga omfamningen”.

”Hjärta mot hjärta”

Tidningens medarbetare Petre Dragu skriver:

”Ur denna ymnighet av rörande ögonblick som förlänade värme och glans åt denna högtid till ära för våra OS-deltagare vill jag beskriva en sekvens som sammanfattar allt: den hjärtliga faderliga omfamningen som republikens president gav de unga olympierna. Denna gest av faderlig uppskattning understryker och beseclar de genom presidentdekret förlänade utmärkelserna. Den gav högtiden ett stort symboliskt värde. För ett kort ögonblick dröjde var och en av dessa unga idrottsutövare hjärta mot hjärta med landets president, med den man vars oförtröttliga arbete för fäderneslandets förkroppsligar den samtida rumänska historien: rastlöst arbete och vis dristighet, flammande patriotism och kommunistisk mänsklighet” osv, osv.

Vid 1984 års OS i Los Angeles var Rumänien det enda östblocksland som deltog och följaktligen bojkottade den sovjetstyrda OS-bojkotten. De rumänska olympierna var mycket framgångsrika och vann 53 medaljer i Los Angeles mot 27 i Montreal 1976 och 25 i Moskva 1980. Men trots det var 1984 års mottagande av de hemvändande olympierna betydligt mer måttfullt, sannolikt därför att man inte ville utmana Moskva mer än nödvändigt under omständigheterna. Ty personkulten av Ceausescu och hans familj har då inte blivit måttfullare.

Barn och ungdom hade forslats bort från Moskva för att de inte skulle komma i kontakt med utlänningarna.

Kräver utdelning

Politiseringen av idrotten tar sig inte lika bombastiska uttryck i andra öststater, men strategin är densamma. I ett uttalande 1983 sade den tjeckiske premiärministern Lubomir Strougal:

”Fysisk träning och idrott spelar en särskilt viktig roll för att förbereda ungdomen för att försvara vårt socialistiska fädernesland.

Nuförtiden är idrottsliga prestationer på toppnivå av enskilda länder illustrationsexempel och bevis på politisk, ekonomisk och kulturell såväl som sportslig utveckling.”

Tjeckoslovakien liksom andra östländer lägger ner stora summor på idrotten. Utgifterna för Tjeckoslova-

idrottspolitiska program har mer än fördubblats från 1972 till 1982. Framgångarna har dock enligt Strougal blivit måttliga. Myndigheter och partiorganisationer försöker finna vägar att utnyttja resurserna effektivare.

Lubomir Strougal sade i ett uttalande:

”Precis som vi begär nödvändig utdelning på investeringar på andra områden, så kan vi inte underlåta att kräva det samma när det gäller idrott på toppnivå. Detta område kan inte begära att få privilegierad tillgång till någon slags börs utan botten.”

Det ställs som synes krav på idrottens män och kvinnor i deras tjänst för partiet och staten. Och för dem som inte presterar särskilt väl kan verkligheten snart te sig mörk. Men de som lyckas utgör en mycket privilegierad klass.

Konflikten mellan Öst och Väst vid 1984 års OS var, som jag tidigare påpekat, en fortsättning på motsättningarna kring Moskva-OS 1980. Och det finns därför anledning att avslutningsvis beröra den händelsen ännu en gång.

Jag var själv närvarande i Sovjetunionen vid OS och jag kunde själv konstatera hur Moskva hade rensats på oppositionella inför de omdiskuterade spelen. Vidare hade barn och ungdom forslats bort från den sovjetiska huvudstaden för att de inte skulle komma i kontakt med alla utlänningar som kom till Moskva för att närvara vid OS. En våldsam utlänningsfientlig propaganda hade föregått spelen.

En av de oppositionella som jag trots allt lyckades möta i Moskva var Jelena Bonner, maka till medborgarrättskämpan Andrej Sacharov, som inför OS i Moskva hade förvisats till staden Gorkij.

Jelena Bonner gav mig en kopia av ett brev som Andrej Sacharov just hade skrivit till Leonid Brezjnev. I brevet protesterade Sacharov mot Sovjetunionens ockupation av Afghanistan och mot de sovjetiska krigshandlingarna som ledde till att "fredliga afghaner – åldringar, kvinnor och barn, bönder och stadsbor dödades eller gjordes till krymplingar".

Tillsammans med en holländsk kollega vidarebefordrade jag denna protest från sovjetmaktens fånge i Gorkij till omvärlden som just då dränktes i långa ordrika rapporter från de sovjetiska idrottsarena.

"Sverige har böjt sig"

Jelena Bonner sade till mig:

"Europa har redan vant sig vid Afghanistan. Ett efter ett böjer sig länderna inför Sovjetunionen. Sverige, Frankrike och övriga västländer förråder Afghanistan och oss, men framför allt sig själva."

Jelena Bonner var liksom maken Andrej Sacharov kritisk mot Moskva-OS.

– Dessa spel i ett krigförande land är emot de olympiska principerna, sade hon. Men på Lenin-stadion marscherade Sverige in med en av de största idrotts-trupperna och den svenska flaggan bars i

stram salut förbi sovjetledarna. Det var bla till de svenska idrottsmännen och deras ledare som den litauiska tidskriften Ausra (Gryning) vände sig när den då skrev:

"Dessa idrottsmän gör diktatorerna i Kreml en tjänst. Allt spetsfundigt tal om de olympiska spelens gynnsamma effekter, om spelens opolitiska karaktär, östvästlig avspänning, allt tal om att de gör en tjänst åt dem som försvarar mänskliga rättigheter i Sovjet, är bara självbedrägeri och avskyvärt hyckleri."

Men, säger kanske någon, det där är ju fyra år sedan. Det hör redan till historien.

Det är inte sant. Afghanistan är fortfarande ockuperat av sovjetiska trupper. Andrej Sacharov sitter fortfarande fången i Gorkij tillsammans med sin maka. Och runt om i sovjetiska fångelser och koncentrationsläger sitter medborgarrättskämpar och troende inspärrade för sin övertygelses skull, idag liksom de gjorde 1980. Men åt dem ägnas under ett år mindre utrymme i svensk press än vad som ägnas åt en enda ishockeymatch mellan Tre Kronor och Sovjet.

Kom sedan inte och säg att idrotten inte tjänar den sovjetiska propagandan.